Adam Smith'in Kurucu Efsanesi

Adam Smith, *Milletlerin Zenginliği* adlı eserinde şu meşhur efsaneyi sunar:

> *Avcı veya çoban kabilelerinde, örneğin, belirli bir kişi diğerlerinden daha hızlı ve becerikli bir şekilde yay ve ok yapar. Bunları sık sık arkadaşlarıyla sığır veya geyik eti karşılığında takas eder; ve sonunda bu şekilde, kendisi tarlaya gidip avlasa elde edeceğinden daha fazla sığır ve geyik eti elde edebileceğini fark eder. Bu nedenle, kendi çıkarını gözeterek, yay ve ok yapımı onun başlıca işi haline gelir ve bir tür zırh ustası olur. Bir diğeri, küçük kulübelerinin veya seyyar evlerinin iskeletlerini ve çatılarını yapmada ustalaşır. Bu şekilde komşularına faydalı olmaya alışmıştır ve onlar da onu aynı şekilde sığır ve geyik etiyle ödüllendirirler; sonunda bu işe tamamen kendini adamayı ve bir tür marangoz olmayı kendi çıkarına bulur. Aynı şekilde, üçüncüsü demirci veya bakırcı olur; dördüncüsü ise, vahşilerin giysilerinin ana parçası olan derileri tabaklayan veya işleyen bir usta olur. Böylece, kendi emeğinin ürünü olan ve kendi tüketiminin üzerinde kalan fazla kısmı, ihtiyaç duyduğu takdirde başkalarının emeğinin ürünü olan kısımlarla takas edebilme kesinliği, her insanı belirli bir mesleğe yönelmeye ve o iş türü için sahip olduğu yeteneği ve dehasını geliştirmeye ve mükemmelleştirmeye teşvik eder (Ulusların Zenginliği I.2.2).*

Smith'e göre, bu tamamen "doğal" süreç hem iş bölümünün kökenidir hem de insanların "bir şeyi başka bir şeyle takas etme, değiş tokuş etme" doğal eğilimini ortaya koymaktadır (I.2.1). Bu bizi hayvanlardan ayırır, çünkü bir köpeğin başka bir köpekle adil ve bilinçli bir takas olarak kemik teklif ettiğini kim gördü ki? Smith şöyle devam ediyor:

> *İş bölümü bir kez iyice yerleştikten sonra, bir insanın kendi emeğinin ürünüyle karşılayabileceği ihtiyaçlar, ihtiyaçlarının çok küçük bir kısmını oluşturur. İhtiyaçlarının çok daha büyük bir kısmını, kendi tüketiminin üzerinde kalan fazlalık kısmını, ihtiyaç duyduğu diğer insanların emeğinin ürünleriyle takas ederek karşılar. Böylece her insan takas yoluyla yaşar veya bir ölçüde tüccar olur ve toplum da gerçek anlamda ticari bir toplum haline gelir (I.4.2).*

Görünüşe göre hepimiz özünde kapitalistiz, çünkü doğal tüccarlarız ve sürekli birbirimizle bir şeyler takas ediyoruz. Smith biraz uzun laf ediyor, bu yüzden bu mitin geri kalanını özetleyeyim. İlkel insanlarımız doğal üretim ve "pazarlama" eğilimleriyle meşgul olduktan sonra, başkalarının sunulan her şeyden yeterince sahip olduğunu fark ederler. Ben bolca ayak parmağı gıdıklayıcısı üretmiş

olabilirim, ama şimdi kabile veya köy ayak parmağı gıdıklayıcılarıyla dolu olduğuna göre, mallarımı satıp istediğimi alacak bir yerim yok. Çözüm: Herkesin isteyeceğinden emin olduğum şeyleri stoklamak – tuz, şeker, kurutulmuş morina balığı, işlenmiş deri, seks oyuncakları… Böylece bir şey istediğimde, bu ürünleri takas olarak kullanabilirim. Sonunda, birimiz değerli metalleri tartma, sonra standartlaştırma, basma vb. fikrine ulaşır. Sonunda, bilgeliğimizle, kredi veya sanal para icat ederiz.

Bu efsane, çeşitli biçimlerde, ekonomi ders kitaplarında, çevrimiçi forumlarda ve ekonomi derslerinde sayısız kez tekrarlandı. Ekonomistler için bu, "şimdiye kadar anlatılan en önemli hikaye"dir (Graeber, *Borç* , s. 24). Doğal bir iş bölümünden, takasa, paraya ve ardından gelişmiş modern çağımızda bankacılığa ve krediye uzanan anlatısı o kadar yaygınlaştı ki, sağduyu olarak kabul ediliyor. David Graeber'in de belirttiği gibi, sorun tamamen hayal ürünü olmasıdır (s. 21-41). Bu efsanevi köy nerede? Kuzey Amerika yerlileri arasında mı? Asya'daki göçebe çobanlar arasında mı? Afrika kabileleri, Pasifik Adalılar, Avustralya yerlileri arasında mı? Küçük bir İskoç esnaf kasabasında mı? Genellikle aynı efsanede bir yerden diğerine taşınır. Ancak basit gerçek şu ki, asla var olmadı. Böyle bir köy asla bulunamadı ve bulunmayacak. Graeber'in ayrıntılı olarak gösterdiği gibi, mitin takas-para-kredi sıralamasının aksine, kredi paradan önce gelmiş gibi görünüyor ve takas, yalnızca parayı zaten tanımış yerlerde ortaya çıkan bir yan ürün. Bu son noktaya gelince, ekonomik olarak zor zamanlarda - erken Orta Çağ'da veya 1990'larda Rusya ve Doğu Avrupa'da veya bugün 2008'de başlayan sürekli ekonomik krizden ciddi şekilde etkilenen Yunanistan ve diğer ülkelerde- yaygın olan "takas sistemine dönüş" anlatımı, yalnızca parasal ekonomilerin çerçevesinde gerçekleşir.

Graeber, Adam Smith'in efsanesinin bu kadar yaygın olmasından duyduğu hayal kırıklığını dile getiriyor ve bu efsanenin Smith'e özgü olmadığını ve kanıtların ezici bir şekilde aleyhinde olduğunu göstermek için yoğun çaba sarf ediyor. Hayal kırıklığının bir kaynağı, hayati önem taşıyan bir kurucu efsanenin ampirik olarak yanlışlanamaz olmasıdır. Sorel'in yıllar önce çok iyi gösterdiği gibi (*Şiddet Üzerine Düşünceler*), hiçbir "gerçek" efsanenin gücünü zedeleyemez. Bunun yerine, bir efsane her zaman kurgu ile daha derin ve her zaman hoş olmayan bir gerçek (karmaşık mirasının bir parçası) arasında bölünmüş olduğundan, efsanenin hangi gerçeği ifade ettiğini sormak daha değerlidir.

Gerçek şu ki, Smith, miti yeniden canlandırıp rafine ederken belirgin bir gündeme sahipti: yeni bir varlık, "ekonomi" yaratmak istiyordu. Belirli tanımlık çok önemlidir, çünkü "ekonomi", kendi kuralları, kendi dinamikleri olan, siyasetten, devletten ve her şeyden önce dinden ayrı bir varlık olacaktı. Bunu yapmanın en iyi yolu, "ekonomi"nin insan doğasının doğal bir ifadesi olarak ortaya çıktığı bir miti yeniden inşa etmekten daha iyi ne olabilir? Peki neden böyle bir varlık yaratmak istedi? Yeni bir çalışma alanı, incelenecek bir nesneye, ekonomi disiplinine ihtiyaç duyuyordu. Ve bu disiplinin bir çalışma nesnesinden yoksun kalmamasını sağlamak için "ekonomi" yaratıldı.

Smith'in, on yedinci yüzyılda Hobbes ve Locke'un daha önceki çalışmalarıyla başlayan bir süreci tamamladığını belirtmekte fayda var. Onlar, İncil ve teolojiden ekonomiye uzanan açık ama eksik bir yol sunarken, bazen süreklilikler ararken, bazen de İncil'in ötesine geçen bir hareket anlatısı sunuyorlar. Smith'in başarısı, bu süreci kesin bir kırılma noktasına getirmek oldu: hem disiplin hem de gerçeklik olarak ekonomi artık teolojiye bağlı değildi. Daha doğrusu, şefkat ve öz çıkar arasındaki ahlaki bir gerilim olarak yüceltildi.

Başka bir deyişle, köken miti, bugün klasik iktisat olarak adlandırdığımız disiplinin oluşumu için hayati önem taşımaktadır. Bu miti bir kenara bırakmak, disiplini bugünkü haliyle parçalamak anlamına gelir. Ben başka bir formülasyonu tercih ederim: İktisat, sosyal ilişkilerden, siyasetten ve dinden ayrılamaz bir şekilde ortaya çıkacaktır.